

738.5 (477.83)

Піддубна Н. Г., к. арх., доцент Рибчинський О.В.,
Національний університет «Львівська політехніка»

ХРОНОЛОГІЯ ЗАСТОСУВАННЯ МОЗАІЧНИХ КОМПОЗИЦІЙ В АРХІТЕКТУРІ МІСТА ЛЬВОВА КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

На основі аналізу емпіричних досліджень висвітлено хронологію та популярність поширення застосування мозаїчних композицій в архітектурі міста Львова в період кінця ХІХ ст. початку ХХІ ст. Розглянуто рівні впливу мозаїчних композицій у міському просторі.

Ключові слова: мозаїка, мозаїчна композиція, хронологія, Львів.

Стан проблеми: У час розвитку української державності питання вивчення історико-архітектурної спадщини, набуло особливої актуальності. Це зумовлює необхідність проведення інвентаризації, систематизації та аналізу недостатньо вивченої архітектури та її складових, зокрема мозаїчних композицій. В архітектурі Львова мозаїчні композиції впродовж кількох століть були важливими елементами увиразнення архітектурного образу будівель та споруд. Сьогодні особливо гостро стоїть проблема їхнього збереження, а також використання попереднього досвіду застосування мозаїчних композицій у аранжуванні міського простору та проектуванні нової архітектури.

На сучасному етапі термін «мозаїка» набув широкого змісту, різновидів та відповідного застосування. Мозаїчна композиція в архітектурі – це твір у вигляді зображення (сюжет, орнамент, знаки), який створено із набору кольорових модулів (каменів, чи tessera малих кубів): смальти, натурального каменю, кераміки, скла, або їхні комбінації, зафіксовані розчином на площині архітектурного об'єкту.[1]

Стан дослідженості: В результаті аналізу та систематизації виявлено відсутність наукових праць, які цілісно репрезентують хронологію та поширення мозаїчних композицій в архітектурі Львова кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст. Окремі історіографічні аспекти застосування мозаїки в архітектурі Львова розкриті в публікаціях.[2,3,4,5] Проблематика розвитку архітектури та містобудування Львова кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст. висвітлено в численних наукових працях.[6,7,8] Загальний огляд проблем взаємодії мистецтва та архітектури у міському просторі розкрито у працях науковців: О. Швидковського, А. Іконнікова, В. Толстого, Л. Попової, А. Ефимов, С. Базазьянц, С. Батракової, С. Валеріус, К. Мітрофанова, Г. Степанова, А. Стригалева, Н. Дмитрієвої, В. Афанасьєва та ін.[9]

Актуальність: Впродовж тривалого часу застосування мозаїчних композицій в просторі міста змінювалось і розвивалось разом із архітектурою. Етапи формування мозаїчних композицій залежали від - звичаїв, стилю, традиції та ідеології. Їх застосовували для упорядження фасадного вистрою будівлі, оздоблення інтер'єрів та малих архітектурних форм. Мозаїчні композиції проектували різних розмірів, з різноманітним сюжетним та змістовним наповненням, виконували з розмаїтих матеріалів і технік, застосовували у різних міських локаціях та спорудах. Сьогодні їх надалі використовують в архітектурному просторі вулиць і площ.

Мета дослідження - визначити хронологію застосування, ареал поширення та популярність застосування мозаїчних композицій в архітектурі Львова.

В результаті аналізу та систематизації мозаїчних композицій кінця ХІХ – початку ХХІ століття, виявлено, що вони залежать від архітектурної стилістики присутньої в культурному середовищі Львова. Відтак, опрацьовано типологію мозаїчних композицій Львова за стилістичною ознакою.

Історизм в архітектурі Львова, це — 40—90-і роки ХІХ ст., та інтенсивний розвиток і розбудова міста зростає наприкінці століття (1887—1890 рр. приріст 73%), цьому сприяло багато факторів (права самоврядування, зріст кількості мешканців та збільшення території, прийнято І-ий будівельний статут (1877р.), розвиток власної архітектурної школи та мистецької освіти).[7] Саме в цей час, економічного та будівельного розквіту, в громадських просторах архітектури Львова застосовують мозаїчні композиції. В архітектурі історизму європейських міст переважає тьмяна кольористика [9], яка знайшла свій відгук у класичних орнаментах спокійних благородних кольорах натурального каменю (чорний, сірий, червоний, охра, білий) у вигляді композицій-вставок у терацтовій підлозі, що нагадують орнаментальні килими, використовувались для вестибюлів та холів адміністративної (колись дирекція державних залізниць, вул. С. Стрільців, 3), сакральної (колись домініканський монастир, пл. Музейна, 1) та чиншових кам'яниць (вул. Ю. Словацького, 3, 5; вул. П. Дорошенка, 65; вул. С. Крушельницької, 1, 13, 17; вул. Б. Лепкого, 20; вул. І. Григоровича, 5) в стилі неоренесансу. Одна із відомих Львівських майстерень, яка виконувала такі композиції була Giovanni Zuliani і сун заснована в 1892 р.[5], а от майстрів, які виконували б смальтові композиції у Львові не було представлено, що дуже обмежувало їх застосунок. Їх замовляли на фірмах Німеччини та Австрії, в технології «зворотнього» набору, і представлені вони в сакральних спорудах у візантійській традиції орнаментики в поєднанні з іконографією, виконані у вигляді композицій-вставок в екстер'єрі

вхідних просторів (Церква св. Івана Златоуста, Свято-Георгіївська церква УПЦ).[3]

В період сецесії (1900—1918 рр.) місто продовжує економічно та культурно зростати, що підтверджується стрімким розвитком забудови (1900—1914 рр. приріст 109%), розширенням території, збільшенням щільності забудови та приросту населення.[7] Період сецесії, вирізняє тенденція «оживлення» архітектури в місті, через яскраву колористику та використання рослинних мотивів і орнаментів в опорядженні споруд.[9] Все це сприяє та знаходить відображення у застосуванні мозаїчних композицій архітектури Львова. Кількість смальтових композицій зростає, та майстерні в місті надалі немає, більшість композицій виконано краківським закладом вітражів і мозаїки С. Желенського. Смальтові настінні композиції застосовують в екстер'єрі та інтер'єрі адміністративної (колись Торгово-промислова палата, пр. Т.Шевченка, 17/19), навчальної (колись приватна жіноча гімназія З. Стшалковської, вул. Зелена, 22), в чиншових кам'яницях (вул. Шота Руставелі, 36; вул. Менцинського, 3), та сакральній архітектурі (Вірменський собор). Килими на підлозі у вигляді тераццо з орнаментальними мозаїчними вставками з натурального каменю, в період сецесії застосовують у просторах холах адміністративного (колись кредитне земське товариство, вул. Коперніка, 4)[6] та готельного призначення (колись готель «Краківський», пл. Соборна, 7).

Міжвоєнний період — це період модернізму (1919—1939 р.р.) та функціоналізму (1935-1939 р.р.) в архітектурі. Складне економічне повоєнне становище, вплинуло на обмеження застосування мозаїчних композицій в архітектурі Львова, внаслідок чого деякі із проектів залишилися нереалізовані. Характер стилю архітектури цих періодів був спрощений з обмеженою кількістю декору, та з обмеженим використанням поліхромії, що зводиться до нейтральних кольорів. Тенденція ахроматизму, «правдивої» архітектури — кольору будівельних матеріалів [9], теж не сприяла популярності мозаїки. Збереглися на сьогодні лише два зразки: модернізму в сакральній архітектурі (Храм Покрови Пресвятої Богородиці УГКЦ, колись Костел Матері Божої Остробрамської), та мозаїка-оберіг на віллі періоду функціоналізму (вул. Панчишина, 8[4]).

Період тоталізму (1940—1956 р.р.) — це складний час у розвитку міста (друга світова війна, окупація міста німцями). Не віднайдено зразків мозаїки у львівській архітектурі цього періоду, ймовірно на цей момент не набули популярності та поширення в архітектурі міста.

В радянський період (1956—1991 р.р.) за планом перебудови і розвитку, місто мало перетворитись у великий промисловий центр, активізується

будівництво підприємств. Зростає кількість мешканців, зводять нові будинки і цілі райони [7], яким притаманна одноманітність, функціональність та економічність, будівництва споруд за типовими проектами. Пошук нової художньої мови, яка б відповідала новому часу, ілюструвала і пропагувала ідеї пануючої влади, політика КПРС розвиває через ідеї В. І. Леніна в мистецтві соціалістичного реалізму, заснованому на принципах народності і партійності - як говориться в програмі КПРС.[10] Мозаїчні композиції в цьому періоді займають особливе місце, вони стають чи не головним засобом вираження політичної ідеології та агітації в архітектурі [2], тим самим набуваючи небувалої популярності у застосуванні. В переважній більшості автори адаптували тематичні панно на безликі фасади та інтер'єри громадських споруд та просторів, та покинули середовище храмової архітектури, внаслідок політики, що витісняла релігію з життя громадян. Композиції надавали будівлям індивідуальності, ідентифікуючи об'єкт та надаючи йому естетичного звучання з ідейно-агітаційним присмаком. Мозаїки на житлових спорудах новобудов та історичної забудови, найчастіше розміщали на бічних глухих стінах, скеровуючи їх на громадські великі площі, сквери чи вулиці, з великим потоком людей, та тим самим позв'язуючи монументальні панно впершу чергу з міським громадським простором. Великі хроматичні композиції на тлі здебільшого тьмяної ахроматичної забудови, слугують домінантою та кольоровим акцент, який мимовільно захоплюється в сприйнятті глядача в середовищі.

У пострадянський період (від 1991 р.) з настанням незалежності, суспільство "повертається" до легалізації церкви, цей процес спричиняє до значного будівельного піднесення сакральних споруд, їх реставрації і реконструкції. Саме в цей час активізується традиція мозаїки, яка "повертається" в інтер'єрне та екстер'єрне середовище храму східного обряду з новою програмою стилістично-образної мови та сучасними технологіями.[2] Як правило, мозаїчні композиції застосовують вже в існуючій забудові. На цьому етапі застосування мозаїчних композицій поширюється найінтенсивніше в сакральній архітектурі Львова, та лише кілька зразків застосування в навчальній архітектурі, адміністративній та приватній власності.

В результаті опрацювання мап поширення мозаїчних композицій визначено, що вони тісно зв'язані з територіальним розвитком Львова, соціальними, економічними та політичними процесами, розвитком освіти, будівництва, стану матеріально-технічного забезпечення та стилістичними уподобаннями.

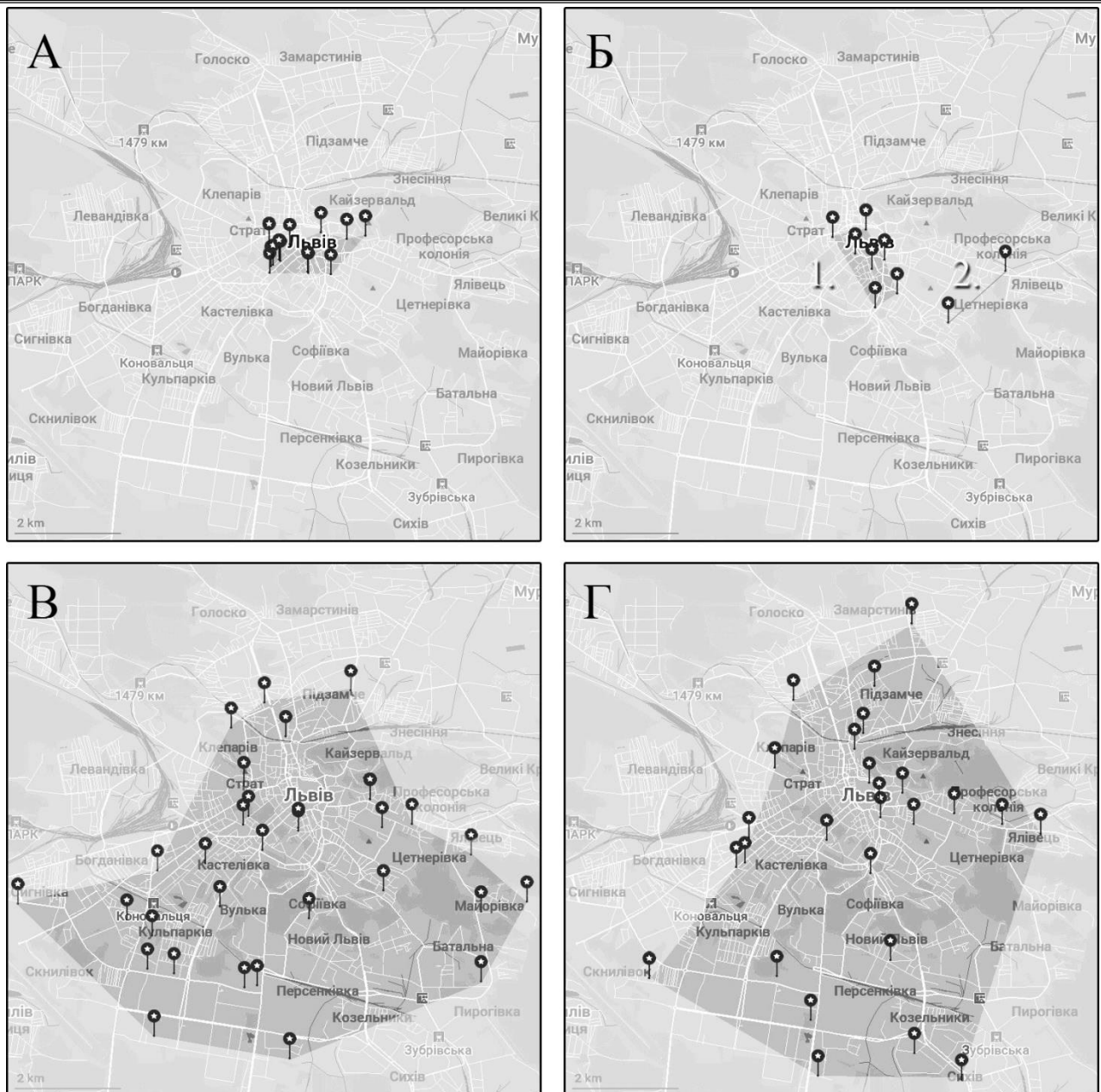
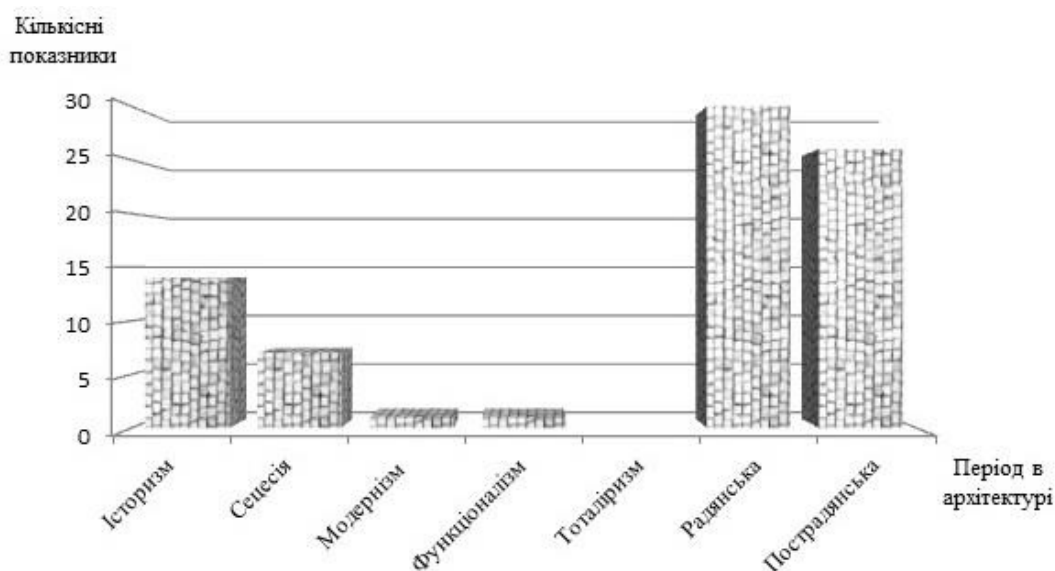

Рис. 1. Ареал поширення мозаїчних композицій в архітектурі Львова, на основі збережених зразків: А) періоду *історизму*; Б) 1. періоду *сецесії* та 2. *міжвоєнний* період; В) *радянського* періоду; Г) *пострадянського* періоду;

В періоди історизму і сецесії мозаїчні композиції в основному зосереджувалися в центральній частині міста (ближнє оточення середмістя). У міжвоєнний період мозаїчні композиції використовують у будівлях за межами центру, що пов'язано з розбудовою репрезентативної зони Львова та його околиць.[8]

Ареал поширення мозаїчних композицій у Львові ефектно змінюється в період радянської архітектури. У цей час виявлено масштабне розширення меж, та високі кількісні показники застосування композицій в архітектурному середовищі. Це зумовлено підтримкою та фінансуванням радянської влади

монументального мистецтва, як засобу поширення політичної ідеології в архітектурному просторі Львова. Кількісні показники цього періоду займають лідируючу позицію на сьогодні, проте з кожним роком кількість збережених композицій знижується, внаслідок знищення і недооцінення мозаїчних композицій радянського періоду.

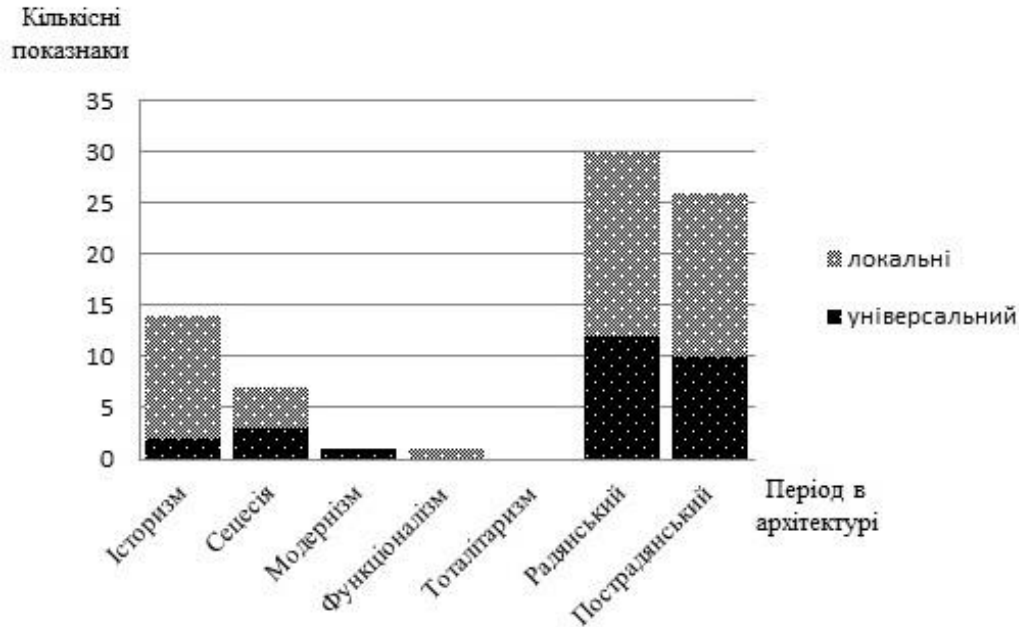
Графік 1. Популярність застосування мозаїчних композицій в архітектурі Львова в період кінця XIX ст. - початку XXI ст., на основі збережених зразків.

У пострадянський період ареал застосування мозаїчних композицій у просторі міста продовжує розвиватися. Кількісні показники сьогодні нижчі ніж у радянський період та з кожним роком вони зростають. Із здобуттям незалежності відбувається легалізація релігії, повернення до християнських традицій стимулює будівництво, реставрацію та відбудову сакральних споруд. Невпинно набирає популярності візантійська традиція застосування мозаїчних композицій в упоряджені сакральних об'єктів Львова. Мозаїчні композиції в архітектурі Львова періоду кінця XIX ст. - початку XXI ст., як правило розміщують на візуально ключових просторових локаціях.

В результаті натурних досліджень визначено, що візуальна досяжність мозаїчних композицій у просторі Львова поділяється на дві групи: відкриту (необмежену) та обмежену (частково або за спец-перепустками). Тому досяжність мозаїчних композицій корелює потенціал та рівень їх участі у візуальному образі міста, через:

Універсальний, або безпосередній — в міському середовищі, відкритий, необмежений, у просторі вулиці, проспекту або площі міста.

Локальний, або непрямий — (в обмеженому просторі) місцевий, який поширює свою дію на частину цілого, не виходить за межі архітектурного об'єкту або комплексу.

Графік 2. Співвідношення застосування та розташування мозаїчних композицій в архітектурному просторі Львова в період кінця XIX ст. початку XXI ст., на основі збережених зразків.

Висновок: На основі архітектурно-стилістичного аналізу визначено, що хронологія застосування мозаїчних композицій співпадає з розвитком та зміною архітектурної стилістики Львова у кінці XIX – на початку XXI ст. Динаміка застосування мозаїчних композицій залежала від матеріально-технічного забезпечення території, наявності фахівців та майстерень з виготовлення смальти. Аналіз ареалу поширення застосування мозаїчних композицій дозволив з'ясувати, що вони поділяються на два типи: універсальний та локальний залежно від функціонального призначення будівлі.

В результаті натурних досліджень встановлено, що мозаїчні композиції найактивніше використовують в аранжуванні середовища Львова починаючи з 1970-их років і до сьогодні. З відродженням християнських цінностей мозаїчні композиції широко застосовують в упорядженні екстер'єрів та інтер'єрів сучасних церков Львова.

Список літератури:

1. Власов В. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства: в 10 т. / Власов В. – СПб.: Азбука-классика, 2006. – 5 т. – С. 585-586.

2. Піддубна Н., Радомська В. Мозаїчні декори Львова. Історичний аспект. / Н. Піддубна, В. Радомська // Вісник НУ «Львівська політехніка» – Л.: Львівська політехніка, 2013. – С. 374-383.
3. Гранкін П., Історія релігій в Україні. / Павло Гранкін // Матеріали XIV міжнародної конференції 2004 р. – Л.: 2004. – С. 203-208.
4. Smirnow J. Lwowskie mozaiki historyczne / Jurij Smirnow //: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://barwyszkla.pl/lwowskie-mozaiki-historyczne/>. Дата доступу: трав. 2017 р. – Назва з екрану.
5. Казанцева Т. Терацові підлоги у Львові: еволюція застосування, композиційний та стилістичний аналіз / Тетяна Казанцева // Вісник НУ «Львівська Політехніка» «Архітектура». – 2016. – С. 228-235.
6. Бірюльов Ю.О. Мистецтво львівської сецесії - Л.: Центр Європи, 2005. - С. 52.
7. Архітектура Львова: Час і стилі. XIII–XXI ст. – Л.: Центр Європи, 2008. – С. 240-263, 387, 607-612.
8. Посацький Б.С. Простір міста і міська культура (на зламі XX - XXI ст.) / Б.С. Посацький. – Л.: Львівська політехніка, 2007. – С. 101.
9. Ефимов А.В. Колористика города. / А.В. Ефимов. — М.: Стройиздат, 1990. – С. 41-44.
10. Программа Коммунистической партии Советского Союза — М.: Политиздат, 1969. – С. 131.

Аннотация

На основе анализа эмпирических исследований освещено хронологию и популярность распространения использования мозаичных композиций в архитектуре города Львова в период конца XIX века – начала XXI века. Рассмотрены уровни влияния мозаичных композиций в городской среде.

Ключевые слова: мозаика, мозаичная композиция, хронология, Львов.

Abstract

Based on the analysis of empirical research highlights the chronology and extension of known mosaic compositions in the architecture of Lviv during the late 19th century – the beginning of 21st century. Considered mosaic compositions effect levels in urban space.

Key words: mosaic, mosaic compositions, chronology, Lviv.